

O preskripciji i preskriptivizmu u Hrvatskoj

Kapović, Mate; Starčević, Anđel; Sarić, Daliborka

Source / Izvornik: **Jezična politika između norme i jezičnog liberalizma, 2016, 45 - 67**

Book chapter / Poglavlje u knjizi

Publication status / Verzija rada: **Published version / Objavljena verzija rada (izdavačev PDF)**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:131:352873>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-06-27**



Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet
University of Zagreb
Faculty of Humanities
and Social Sciences

Repository / Repozitorij:

[ODRAZ - open repository of the University of Zagreb
Faculty of Humanities and Social Sciences](#)



Za izdavača
Damir Agičić

Urednica:
prof. dr. Barbara Kryžan-Stanojević

© Autori članaka

CIP zapis je dostupan u računalnome katalogu
Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu pod brojem 000938053.

ISBN 978-953-7963-47-7

Knjiga je nastala u sklopu znanstvenog projekta
Suprotstavljanje globalizaciji jezika i kultura
koji je financiralo Ministarstvo znanosti, obrazovanja i sporta RH.

JEZIČNA POLITIKA

Između norme i jezičnog liberalizma

Uredila
Barbara Kryžan-Stanojević


srednja europa
Zagreb 2016.

iw. br
2016-7297



Sadržaj

Predgovor	V
IVANA VIDOVIĆ BOLT – MIROSLAV HRDLIČKA Ishodi suprotstavljanja globalizaciji.....	1
SANDA LUCIJA UDIER I bez zakona o jeziku: hrvatsko jezično zakonodavstvo na početku 21. stoljeća	13
ANITA PETI-STANTIĆ Dva desetljeća hrvatske jezične politike: Gdje i kamo?	31
MATE KAPOVIĆ, ANĐEL STARČEVIĆ, DALIBORKA SARIĆ O preskripciji i preskriptivizmu u Hrvatskoj.....	45
PETAR VUKOVIĆ Polemika o češkom pravopisu u 1960-ima.....	69
BARBARA KRYŽAN-STANOJEVIĆ Stav prema jeziku kao kreator jezične norme	81
Bilješke o autorima.....	97

- Langston, Keith, Peti-Stantić, Anita (2011). 'A Language academy by any other name(s): The case of Croatia'. *Language Policy*, Springer Verlag, 10:343–360 DOI 10.1007/s10993-011-9212-9
- Lunt, Horace G. (1984). 'Some sociolinguistic aspects of Macedonian and Bulgarian'. Benjamin A. Stolz, I.R. Titunik and Lubomír Doležel (ur.), *Language and literary theory: In honor of Ladislav Matejka*. Ann Arbor, MI: University of Michigan Department of Slavic Languages and Literatures, 83-132.
- Peti, Mirko (1995). *Jezikom o jezik: Stavljanja i suprot stavljanja*. Zagreb: Izdanja Antibarbarus.
- Peti-Stantić, Anita (2007). „Standardizacija – konvergencije i idvergencije“. U Tošović, Branko (ur.) *Die Unterschiede zwischen dem Bosnischen/Bosniakischen, Kroatischen und Serbischen/Razlike između bosanskog/bošnjačkog, hrvatskog i srpskog jezika*. Beč: Lit Verlag Dr. W. Hopf: 117-129.
- Peti-Stantić, Anita (2009). 'Restandardizacija (hrvatskoga) standardnoga jezika'. u: *Jezični varijeteti i nacionalni identiteti: prilozi proučavanju standardnih jezika utemeljenih na štokavštini*. (ur.) L. Badurina, I. Pranjković i J. Silić, Zagreb: Disput. 71-82.
- Peti-Stantić, Anita i Keith Langston (2013). *Hrvatsko jezično pitanje danas: Identiteti i ideologije*. Zagreb: Srednja Europa.
- Pohl, Heinz-Dieter (1996). 'Serbokroatisch - Rückblick und Ausblick'. In Ingeborg Ohnheiser (ed.), *Wechselbeziehungen zwischen slawischen Sprachen, Literaturen und Kulturen in Vergangenheit und Gegenwart. Akten der Tagung aus Anlaß des 25 jährigen Bestehens des Instituts für Slawistik an der Universität Innsbruck (Innsbruck, 25.-27. Mai 1995)*. Innsbruck: Institut für Sprachwissenschaft, 205-21.
- Samardžija, Marko (1997). *Iz triju stoljeća hrvatskoga standardnog jezika*. Zagreb: Matica hrvatska.
- Škarić, Ivo (1994). 'Hrvatski jezik danas'. *Jezik* 41, 97-103.
- Škiljan, Dubravko (2002). *Govor nacije: Jezik, nacija, Hrvati*. Zagreb: Golden Marketing.
- Tanner, Marcus (1997). *Croatia: A nation forged in war*. New Haven: Yale University Press.
- Thomas Paul-Louis (1994). 'Serbo-croate, serbe, croate..., bosniaque, monténégrin: Une, deux..., trois, quatre langues?'. *Revue des Études slaves* 46, 237-59.

O preskripciji i preskriptivizmu u Hrvatskoj

MATE KAPOVIĆ, ANĐEL STARČEVIĆ, DALIBORKA SARIĆ

U ovom radu bavimo se kritikom preskriptivizma i žanra jezičnih savjetnika ilustrirajući na primjerima preskriptivističkog diskursa neznanstvenost analize jezičnih fenomena koji su méta proizvoljnih i subjektivnih izmjena i zabrana te njihovu štetnost zbog izazivanja i održavanja kolektivne nesigurnosti među govornicima.

Uvod

Neupitno je da je standardni jezik¹, kao pomoćno sredstvo komunikacije, potreban (iako ne treba prenaplašavati njegovu ulogu ili zahtijevati njegovu upotrebu kada za to nema potrebe²), no sporno je ono što iz samog postojanja standardnog jezika proistječe, a to je *ideologija standardnog jezika* (Milroy 2001, 2007) – neznanstvena predodžba o tome da su standardna varijanta³ i oblici koji se u njemu upotrebljavaju pravilniji i bolji od nestandardnih jezičnih varijanata (govornog jezika i dijalekata) i oblika. U općoj populaciji takav dojam o standardnom jeziku posljedica je tradicionalnog preskriptivističkog, propisivačkog pristupa u nastavi hrvatskog jezika, a dodatno je propagiran putem jezičnih savjetnika te različitih televizijskih i radijskih emisija o jeziku. Među govornicima se na taj način stvara i održava kolektivna neuroza na platformi „svi krivo govore, nitko ne zna svoj jezik, čak i obrazovani griješe“. U preskriptivizmu je takav pogled nužan jer mu je glavna metoda samoodržanja upravo podjarmljivanje što šire populacije koja će vjerovati da je samim svojim postojanjem jezično *kriva* i da nikada ne može ovladati svojim vlastitim jezikom te će se zato uvijek okretati *jezičnim prorocima* radi pravorijekâ o tome što je „ispravno“. Takav je pristup izuzetno štetan jer, među ostalim, stvara kod govornikâ iskrivljenu sliku o prirodi jezika i ustoličuje opreku *standardno/nestandardno* kao binaristički izbor umjesto da predstavi jezik kao kontinuum izborâ, a nije slučajno da se i sama ta opreka zapravo prevodi u *pravilno/neppravilno* u apsolutnom smislu.

1 Iz deskriptivističke, znanstvene perspektive standard je samo jedna od jezičnih varijanata pa se u sociolingvističkoj literaturi ponekad govori i o *standardnom dijalektu* (eng. *standard dialect*, vidi npr. Trudgill 1999: 128), a toj se praksi priklanjamo i u ovom radu.

2 Vidi i Kapović 2011: 55–74.

3 U ovom članku naizmjenice i u istom značenju upotrebljavamo termine *varijanta* i *varijetet*.

Nije neobično da jezični laici, čak i kada se radi o jeziku privatne komunikacije, iskazuju negativne osjećaje, od uzrujanosti preko zgražanja do revolta ili pak gorke rezigniranosti, zbog toga što su čuli da netko koristi jezične elemente koje oni ne doživljavaju kao 'ispravne', 'logične' odnosno standardne ili pak zbog toga što su negdje uočili pravopisnu pogrešku. Takvih reakcija nisu lišeni niti sami profesionalni filolozi, preskriptivisti koji će u pravilu tvrditi da se njihove intervencije odnose samo na standardni jezik i javnu upotrebu. Međutim, u njihovim se tekstovima i izlaganjima često može jasno iščitati da su nestandardni elementi pogrešni i loši sami po sebi, što se vidi i po emocionalno obojenim opservacijama poput „izopačeni naglasci“ (Vratović 2007: 8), komentarima kao „Bože, oprost!“ (Vratović 2007: 68), karakteriziranjem govornikâ kao „poluinteligenata“ (Nives Opačić⁴) i sl.⁵

Osim problema ideologije standardnog jezika, važno je skrenuti pozornost i na sâm postupak preskriptivističkog odabira i analize jezičnih struktura kojima treba 'popravak'. Iako umjetno kodificiran, standardni dijalekt stvoren je na temelju realnog, organskog govora i mora odgovarati potrebama svojih korisnika. Iz toga proizlazi da se suvremeni standardni varijetet ne može graditi na izmišljanju pravila koja nemaju opravdanja u realnoj jezičnoj upotrebi, na umjetnom zaustavljanju proširenih jezičnih promjena, na propisivanju nasumično odabranih detalja jezične upotrebe, na površnim gramatičkim analizama i na olakom zabranjivanju sasvim uobičajenih jezičnih struktura. On nikako ne bi trebao biti sredstvo

4 Nives Opačić (u radljskoj emisiji *Jezik i predrasude* Prvog programa Hrvatskoga radija emitiranoj 6. kolovoza 2013) tako naziva korisnike određenog amaterskog fotografskog internetskog portala zbog slabog poznavanja pravopisa, navodeći primjere pisanja poput *ljepo i kčerka*. Stvar je jednostavno u tome da je dotični govornik riječi zapisao onako kako ih on (i mnogi drugi) doista izgovaraju – s glasom /l/ u *ljepo/* (umjesto *ljepo/*, što je formalniji *izgovor*) i bez razlike *č/ć* (što je obilježje mnogih organskih govora u Hrvatskoj), a što se onda piše kao *č*. Premda je jasno da se radi o odstupanju od službenoga pravopisa, tu nema razloga za uvrede i čuđenje, jer je tu riječ samo o doslovnu zapisu realnoga jezika – u kojemu se doista kaže (u nekim varijetetima) *lepo* i *kčerka*. Lingvistički gledano, takvi zapisi nisu irelevantni jer nam ukazuju na realne karakteristike govornoga jezika. Tu treba također naglasiti da su upravo takva odstupanja od službenoga/ustaljenoga načina pisanja vrlo korisna u povijesnoj lingvistici i filologiji jer nam daju bitne indicije o fonologiji određenoga jezika. Tako su 'greške' u pisanju starih jezika (npr. latinskoga), na koje su se tadašnji obrazovani(ji) ljudi mrštili, danas dragocjene lingvistima jer svjedoče o tome kako su se ti jezici doista izgovarali (vidi i kasnije u tekstu o *Appendix Probi*). U svakom slučaju, jeziku svakako ne prijeti propast zato što je netko napisao nešto što nije u skladu s pravopisom, a ne postoji ni mogućnost da će tu itko išta krivo shvatiti. Treba također biti svjestan toga da pravopis uvijek proizvoljan i ne uvijek najlogičniji izbor (npr. pisanje dugog odraza jata kao <ije> je u suvremenom hrvatskom odraz tradicije koji nema pretjerano veze s realnim izgovorom toga slijeda u većine govornikâ – Kapović 2007: 64–66).

5 Za kritiku preskriptivističkog nazivanja ljudi koji ne govore standardom lijenima, neinteligentima i sl. vidi npr. i Spolsky 1998: 73, Cook 2003: 14 ili Schilling-Estes 2006: 315.

izazivanja jezične nesigurnosti kod govornikâ, pozornica za neznanstvene poglede na jezična pitanja ili metoda nacionalističke manipulacije. Jednako tako ne bi trebao biti sredstvo kojim će se omalovažavati govornike nestandardnih jezičnih varijanata, a sve pod krinkom 'brige za jezik'. Standardni dijalekt nije jednak jeziku u njegovoj ukupnosti, nego je samo jedan od varijeteta koji zajedno sačinjavaju totalitet jednog jezika, na što se prečesto zaboravlja u stalnom javnom diskursu o standardnom varijetetu i 'skrbi' za nj.

Preskripcija i preskriptivizam

Korisno je razlikovati preskripciju i preskriptivizam (Kapović 2013: 393–394). Preskripcija je tehnički postupak normiranja određenoga idioma pri čemu se, iz sistemske lingvističke perspektive, radi o više-manje proizvoljnom odabiru određenoga idioma (iako to ovisi o političko-povijesnim okolnostima) i pojedinih jezičnih elemenata za nadregionalni jezik koji će služiti za komunikaciju na širem području ili u (nekim) službenim okvirima. Iako lingvistički proizvoljan, riječ je o politički uvjetovanom odabiru, pa je stoga jasno da ne možemo govoriti o znanstvenosti samog tog postupka – osim vrlo rubno, npr. ako se za kodifikaciju izabiru najrazumljiviji i najprošireniji jezični oblici, no to je u praksi u prošlosti rijetko bila glavna motivacija jer se obično posezalo za društveno najprestižnijim⁶ idiomom⁷.

Preskriptivizam pak nastaje kao posljedica postojanja preskripcije i kroz preskripciju fiksirane službene/standardne varijante jezika, a temelji se na mistifikaciji arbitrarnoga procesa preskripcije pri čemu se propisane oblike fetišizira, smatra jedinim 'ispravnima' i inherentno 'boljima' od onih kojih nisu propisani. Posljedica je takvog pristupa jeziku i razvoj tendencije za hipernormiranjem standardnog dijalekta, čime se neprestano pokušavaju gomilati novi artificijelni propisi i proskribirati preskriptivizmu neophodan *Drugi* (tj. riječi, oblici i strukture proizvoljno proglašeni nepoželjnima, a potom i govornici koji se njima služe). Zbog svoje

6 Naravno, najprestižniji oblici mogu biti i najrašireniji ili najrazumljiviji, no to nije nužno slučaj.

7 U slučaju je standardnog hrvatskog (i književne štokavštine općenito) situacija bila nešto drugačija. U 19. st. se, u doba standardizacije, nije išlo za prestižem određene društvene skupine (jer je viša klasa tada govorila latinski, njemački ili talijanski a ne hrvatski), nego za prestižem stare (štokavske) dubrovačke književnosti (koju je dopunjavala proširenost štokavske usmene epike), kao i za prestižem Vukova (štokavskog) jezika (kao ideala 'čistog narodnog jezika'). Osim toga, standardizacija se štokavskoga odvijala ne samo na nacionalnim (hrvatskim) nego i nadnacionalnim (jugoslavenskim/južnoslavenskim/“ilirskim“) temeljima te se nije mogla temeljiti na govoru prijestolnice (bar ne u slučaju Hrvatske), tim više što je npr. Zagreb u 19. st. bio još razmjerno malen, a njegov kajkavski idiom nije bio prikladan kao osnova književnoga jezika na širim prostorima (jer je samo manjina nastajuće hrvatske nacije bila kajkavska, dok su Srbi, Bosanci i Crnogorci svi bili štokavci).

imanentne subjektivnosti i proizvoljnosti, preskriptivizam ne može ni u najmanjoj mjeri biti znanstven (za razliku od preskripcije koja, kako rekosmo, to može biti sasvim rubno). Čini se da samo postojanje preskripcije u praksi uvijek sa sobom nosi i dodatni balast preskriptivizma. Preskriptivizam je u svakom slučaju posljedica preskripcije, koja se pak u svom suvremenom obliku javlja kao uvjet i posljedica formiranja nacionalne države (usp. Kapović 2013: 393^F–394^F).

Edwards (2012: 19) karakterizira *suvremeno lice preskriptivizma* kao pomalo kontradiktornu poziciju koja načelno otklanja pomisao na nametanje i autoritarnost, ali ipak iznosi odrješite i krute prosudbe o jezičnoj upotrebi. U Hrvatskoj *stare lice preskriptivizma* predstavlja npr. Vladimir Vratović, koji svoju isključivost uopće ne maskira te u svojim savjetima ne pokušava projicirati niti privid demokracije i uvažavanja realne jezične upotrebe. Nasuprot tome, kao primjere novog lica preskriptivizma u Hrvatskoj možemo navesti česte retoričke ograde nekih autora koji nominalno nastupaju vrlo otvoreno i ne žele nikome ništa nametati,⁸ što je pak u potpunom raskoraku s njihovim savjetima i vrlo strogim osudama onoga što oni smatraju nestandardnim jezikom tj. „neispravnim“. Sve se to odvija s prilično jasnom (konzervativno-autoritarno-nacionalističkom) političkom agendom i kroz mistifikaciju standardnog dijalekta, koji golemu većinu govornika realno ipak govori na jezično posve zadovoljavajućoj razini – u smislu da ogromna većina govornika može govoriti tako da ih bilo tko iz zemlje može bez problema razumjeti.

Jasno, kao što je rečeno, nikakvi kriteriji odabira ni ne mogu biti znanstveni jer ne postoje objektivno bolje ili lošije riječi i konstrukcije (osim po već spomenutom kriteriju proširenosti, no sama proširenost pojedine elemente čini samo pogodnijima za nadregionalnu upotrebu, ali ih ni to ne čini inherentno „boljima“), ali mogu biti razumniji i temeljiti se prije svega na opisu realne jezične upotrebe, proširenosti i učestalosti pojedinih elemenata, tamo gdje takav opis postoji. Ovdje dolazimo do još jednog problema – lingvistici do sada nije uspjelo u potpunosti opisati niti jedan jezik na svijetu. To, uostalom, zbog iznimne složenosti jezičnih

8 Usp. kod Babića (1995: 213–216): „Kad me ljudi pitaju što je pravilno od dvoga i kad im kažem oboje, obično su razočarani. Čitajući moje članke, mnogi me smatraju liberalom. (...) Dakle, da sažmem svoju šokantnu misao: sve je dobro ako se upotrebljava sa stilskom vrijednosti koju što ima. (...) Katkada jezikoslovci mogu mnoga kolebanja prepustiti praksi da ih ona rješava.“ Slično je i kod Opačić (2009: 7): „(...) rodila se ideja o jezičnom savjetniku koji neće biti ni žandarski strog, ni suhoparan, ni isključiv, nego razumljiv svakomu tko svom materinskom standardnom jeziku pristupa bez predrasuda, otvorena srca i duha, radoznalo u doslovnom smislu riječi – da rado, svojom voljom, bez prisile želi o svojem standardnom jeziku znati više, bolje i dublje. Nikad nisam ljudima govorila da u hrvatskom standardnom jeziku 'tako mora biti', nego sam im uvijek nastojala objasniti zašto mislim da je 'tako bolje' ili jedino pravilno. Naravno, ljudi uvijek imaju izbor da prihvate ili ne prihvate ono što im predlažem.“

fenomena, kao i zbog inherentne varijabilnosti i promjenjivosti jezika, nije ni moguće. A to u znanosti nije neobično – primjerice, ni fizički ili biološki svijet ne može biti u potpunosti opisan. Dakle, kako je uopće moguće rigidno i mehanički propisivati ako ne postoji niti potpuni opis i analiza? To se može jedino izmišljati, što je čest preskriptivistički postupak.

U jezičnim savjetnicima (ali i općenito kada se govori o jeziku u javnosti, bilo unutar struke, bilo među nestručnjacima) posebno su zanimljivi „argumenti“ za kojima se poseže pri odabiru određenih formi kao „boljih“ ili „lošijih“. Frapantno je kako se zanemaruje pri tom jedna od osnovnih postavki lingvistike, a to je arbitrarnost jezičnog znaka (de Saussure 2000: 124–125), što znači da se svako značenje potencijalno može izraziti bilo kojim slijedom glasova – razni jezici (i dijalekti) ista značenja vezuju za različite sljedove glasova. U svjetlu principa arbitrarnosti jezičnog znaka, svaki pokušaj „argumentacije“ u prilog ili protiv upotrebe određenih jezičnih struktura automatski pada u vodu.

Ovakav neznanstveni i štetan pristup jeziku je u Hrvatskoj i danas vrlo živ, no bitno je napomenuti da su takvi stavovi isto tako prisutni i u drugim zemljama i da se lingvisti protiv njih i drugdje moraju boriti.⁹

Tradicionalizam i opiranje jezičnim promjenama

Jedna od osnovâ svakog preskriptivizma je načelo „starije je bolje“ – starije riječi, oblici i značenja uvijek su bolji od novijih. Tako je npr. *govorim turski* bolje od *pričam turski*, a genitiv množine *primjedaba* je bolji od *primjedbi* jer su prvi oblici stariji, dok su drugi inovacije. Takav je stav u jeziku jednostavno preslika tradicionalizma iz društva i politike. Lingvistički – znanstveno – gledano, nema boljih i lošijih jezičnih elemenata. Jezik se neprestano mijenja i možemo govoriti o starijim i mlađim, arhaičnijim i inovativnijim oblicima, ali se o njima ne može govoriti u terminima „boljeg“ i „lošijeg“. Preskriptivisti svoje inzistiranje na tome da je starije bolje prikazuju kao svoju veliku ljubav i poštovanje prema jeziku, implicirajući (često i eksplicirajući) da dopuštanje jezičnih promjena odnosno jezična produkcija koja ne slijedi starije obrasce znači suprotno: ravnodušnost, nemar ili čak agresiju prema jeziku. Takav stav odbačen je još u začecima znanstvenog pristupa jeziku – već Humboldt (1836/2010: 47) naglašava da jezik nije gotov proizvod, *ergon*, nego živ proces u stalnom gibanju, *energeia*, a to je u modernoj lingvistici polazišna točka istraživanja.

9 Usp. npr. Lyons 1995: 47–48, Bauer & Trudgill 1998, Spolsky 1998: 74, Trask 1999: 190–191, Aitchinson 2013: 14, Fromkin, Rodman & Hyams 2003: 15–16, Crystal 2004: 396–403, Swan 2005: 63–64, 67–68, Milroy 2001, 2007, Herbst 2010: 21, Milroy & Milroy 2012, Lippi-Green 2012 itd. za englesko govorno područje.

Aitchison (2013: 8) protivljenje jezičnim promjenama povezuje i s osjećajem nesigurnosti i emocionalnom, nostalgичnom reakcijom govornikâ na spoznaju o vlastitom starenju. Neki govornici htjeli bi da uporabni obrasci ostanu jednaki onima iz njihovog osobnog *zlatnog doba*, a tu želju nominalno mogu prikazivati kao pokušaj da se sačuva ‚pravilan‘, ‚logičan‘ i ‚znalački‘ način izražavanja. Pokušaji da se zaustave (zamijećene) jezične promjene datiraju daleko u prošlost. Spomenut ćemo samo jedan talijanistički primjer, poznati dokument *Appendix Probi* (iz 3. stoljeća poslije nove ere ili nešto kasnije), u kojem izvjesni (vjerojatno rimski) učitelj Proba navodi popis od 227 ‚nepravilnih‘ oblika, čistih ‚grešaka‘ u latinskome (Migliorini 2004: 15). ‚Greške‘ su popisane u formi *X, ne Y*, na primjer *calida non calda, oculus non oclus*. Danas znamo da se zapravo radi o oblicima koji pokazuju da su u to doba već nastupile jezične promjene koje su kasnije dovele do nastanka modernih i danas vrlo prestižnih romanskih jezika. Iz suvremene perspektive zanimljivo je uočiti da se na sveučilišnim predavanjima iz tematike povijesti jezika dokumenti poput spomenutog spominju kao metoda utvrđivanja kako se u dotičnom razdoblju zaista govorilo, ali i kao kuriozum, kao smiješno, uzaludno i unaprijed osuđeno na propast nastojanje autorâ takvih uputa da zaustave vječnu i nezaustavljivu jezičnu mijenu. Možemo lako zamisliti neke uglednike ranog srednjeg vijeka kako promatraju puk i zgroženi izjavljuju „zaboga, pa nitko više ne govori *nocte*, ti nepismeni i lijeni seljaci kažu *notte!*“. Naravno, takav način razmišljanja čini nam se smiješan, ali jednak je našem suvremenom zgražanju nad oblicima *delikvent* umjesto *delinquent* ili *sumnjivo* umjesto *sumnjivo*. U svim ovim slučajevima, i kod Proba i u suvremenim hrvatskim primjerima, riječ je o uobičajenim i komunikacijski bezopasnim fonetskim promjenama (pojednostavljanju konsonantskih skupina i razjednačavanju) kakve nalazimo u brojnim jezicima svijeta, no ipak će se mnogi laici, ali i brojni filolozi, naći pozvanima da oštro kritiziraju inovativne tj. (zasad) nestandardne oblike kao izraze lijenosti, nepismenosti, barbarstva i sličnih negativnih osobina.

Navedimo primjer iz preskriptivnog pera Nives Opačić – autorica za promjenu/varijaciju oblika *originalan > orignalan* kaže, bez imalo ustezanja:

(...) *originalno* ne samo što je pogrešno nego je i odraz primitivizma. Tako govore oni pokondireni pojedinci koji se pošto-poto žele prikazati učenijima nego što jesu. (2009: 147)

Prema mišljenju autorice, govornici koji upotrebljavaju etimološki ‚pogrešne‘ riječi nisu samo primitivni nego i neuki, a njihovi su postupci sramotni:

Da nije sve masovnijega prodora neukih u hrvatski javni informativni prostor, ne bih o ovoj „anomaliji“ ni pisala. (...) Sramotno je već i to što nitko pogrešan i izgovor i pisanje – *esproprijacija* – više ne smatra sramotnim. (Opačić 2009: 58)

Drugi primjer nalazimo kod Brozovića, koji, kao očito velik poklonik dramatičara Ionesca, u pitanjima jezičnog planiranja promiče teatar apsurdâ:

Nedavno mi se jedan petnaestogodišnjak pohvalio da zna „pričati na engleskom i njemačkom“. Kad sam ga upitao kakve on to priče priča i komu, on je začuđeno odgovorio da zna govoriti na tim jezicima. Na pitanje zašto onda ne kaže jednostavno „govoriti“, odgovara da „svi pričaju“ i da ih nastavnici u tome ne ispravljaju. (Brozović 2005: 111–112)

Šteta je da je za Brozovića upravo proširenje značenja jedne riječi egzemplarni slučaj kojim kritizira hrvatsko školstvo i „stanje u našoj jezičnoj kulturi“, a upravo nekoliko redaka ranije i sâm opravdano kaže „[b]esmislena je dakle današnja programska preopterećenost efemernim konkretnostima“ (*ibid.* 111). Osim što se u ovom primjeru jasno vidi da Brozović govori o jeziku *općenito*, tj. o opreci *pravilno/nepravilno* u *apsolutnom* smislu, a ne samo o standardu, takve epizode pokazuju još jednom da preskriptivizam, iako je deklarativno usmjeren na „čuvanje i njegovanje jezika“, tu zadaću ne može ispuniti jer se mehaničkim zamjenama jedne riječi drugom ne postigne nikakva bolja produkcija ili kvalitetniji jezik. Svi izvorni govornici savršeno govore svoj jezik, a o nekakvim se poboljšanjima može govoriti isključivo u polju retorike, stila, javnog nastupa i sl., no takve se vještine ne mogu podučiti cenzorskim listama. Paradoks je da nam danas povijesne jezične promjene ne smetaju (ulaskom u nastavnu građu prestižnih kolegija humanističkih znanosti one dodatno dobivaju na prestižu), ali kada se jezični obrasci mijenjaju i variraju ispred naših očiju i ušiju, to kod nekih izaziva jak i posve iracionalan strah i otpor iako se radi o identičnim jezičnim principima.

Jezične promjene koje su se i u vrijeme učitelja Proba vrijeme smatrale kvarenjem i propadanjem jezika rezultirale su postepenim nastankom i toskanskog dijalekta, koji je postao osnovicom standardnog talijanskog. ‚Greške‘ su odjednom pretvorene u iznimno prestižan kôd, za što je velikim dijelom zaslužan čuveni književni tercet 14. stoljeća – Dante, Petrarca i Boccaccio. Takvi primjeri pokazuju da je esencijalistički pristup jeziku (odavno napušten u znanstvenim jezičnim izučavanjima), odnosno inzistiranje da je samo jedan oblik pogodan za izražavanje određenog sadržaja dok su drugi oblici ‚greške‘ posve promašen i ovisan o društvenoj konstrukciji određenog kôda kao ‚pravnog‘. Do takve konstrukcije redovito dolazi iz sistemskolingvistički potpuno neutemeljenih razloga kao što je (književni) ugled, bogatstvo i/ili politička moć korisnikâ toga kôda, a ne zbog inherentne ‚pravilnosti‘ ili tobožnjeg logičnijeg i preciznijeg izražavanja misli, što se često misli među laicima i profesionalnim preskriptivistima.

Jedan od argumenata koji će se katkada upotrebljavati kao obrana preskriptivističkoga pogleda na jezik je i to da nam je potrebna samo jedna (po mogućnosti

što rigidnija i nevarijabilnija) varijanta jezika koju će onda moći učiti stranci. Na stranu to što je malo smiješno da se izvorni govornici u bilo čemu prilagođavaju potrebama (pogotovo ako su one izmišljene) stranaca koji će učiti njihov jezik, rečeni argument je samo argument za to da se podučava standardni dijalekt (što obično i jest slučaj). S obzirom da najčešće nije praktično podučavati sve varijante nekog jezika odjednom, nije čudno da se u najvećem broju slučajeva podučava standardni dijalekt (iako se, pogotovo u novije vrijeme, sve češće mogu naći i udžbenici kolokvijalnog jezika). No podučavanje standarda nikako ne znači i automatsko prihvaćanje svih nesuvislih preskriptivističkih zahtjeva, kao ni automatsku negaciju govornoga jezika i dijalekata. Dapače, inzistiranje na podučavanju isključivo strogoga (i pretjeranoga, umjetnoga) standarda je, što je jasno iz prakse, vrlo nekorisno za učenika koji želi naučiti neki strani jezik. Ljudi jezik obično uče da bi mogli na njemu komunicirati, a ne da bi govorili u skladu s idiosinkratskim stavovima šačice preskriptivista. Ako nekoga npr. podučavate da se hrvatski može i treba reći samo *u vezi s tim* ili *ići k njemu* i niječete da postoji išta drugo, to neizvornom govorniku sigurno neće pomoći u razumijevanju izrazâ *u vezi toga* i *ići kod njega*, koje će u realnoj govornoj stvarnosti također moći čuti. Nema ništa loše u uzimanju (razumne inačice) standarda kao osnove pri podučavanju nekog jezika kao stranoga, no onima koji uče strani jezik nije nimalo korisno kada se govorna stvarnost prikrija. Učenicima treba uz standard objašnjavati i određene aspekte govornoga jezika kako bi se oni znali snaći u svim svakodnevnim situacijama i razumjeti sve što izvorni govornici govore. Ako nekoga poučimo da se hrvatski može reći samo *Ideš li kući?*, on može biti poprilično zbunjen kada čuje da se zapravo govori *(Jel) ideš kući?* Uostalom, kome je problem varijantnost stranog jezika koji uči, neka uči *Pascal* ili *C++*.

Da se zagovaranjem navedene argumentacije za prerigidno fiksiranje standardnog jezika zapravo ne mari za olakšavanje učenja strancima, vidi se i po tome što filolozi koji je iznose vjerojatno ne bi predložili neke druge metode jezičnoga planiranja koje bi itekako olakšale komunikaciju strancima, npr. davanje jednake važnosti posuđenicama i internacionalizmima (npr. velikom broju stranaca bi sigurno bilo lakše naučiti riječi *internacionalan* nego *međunarodni*). Po tome se može zaključiti da se radi o skrivenim neracionalnim faktorima, a ne o nominalno izloženim racionalnim razlozima koji bi tobože olakšavali učenje i podučavanje jezika strancima (vidi u nastavku).

Purizam

Purizam ili borba protiv riječi i strukturâ koje se percipiraju kao strani element u jeziku konstanta je hrvatske preskriptivne tradicije iako njemu nema mjesta u ozbiljnoj lingvistici, koja se bavi znanstvenim opisom i analizom jezika. Teško je osporiti Thomasa (1991: 43) kada ustvrđuje da je purizam uvijek odraz nekog vida nacionalizma (dok nacionalizam može postojati i bez purizma, kao npr. u engleskom i poljskom). Autor kriterije po kojima puristi svojim nastojanjima 'čiste' jezik dijeli na neracionalne (npr. estetski i nacionalni kriterij) (*ibid.* 37–49) i racionalne (npr. veća razumljivost domaćih riječi i strukturalna kompatibilnost jezika primatelja i davatelja) (*ibid.* 49–61). Ako se osvrnemo na racionalne kriterije kao uzroke purističkog djelovanja koje bismo eventualno mogli znanstveno opravdati, uvidamo da niti oni nisu utemeljeni. Naime, riječi sastavljene od domaćih morfema nisu uvijek razumljivije od stranih – *grejp* i *sida* mnogima su razumljivije riječi od *limunike* i *kopnice*. Ne stoji niti kriterij strukturalne kompatibilnosti, što se pokazuje na primjeru u kojem Babić zagovara internacionalizme iz latinskog i grčkog kao bolje od anglizama:

Kad već trebamo posezati za tuđim, tada je bolje da posežemo za sredstvima tih dvaju jezika jer oni zapravo i nisu tuđi. U jednom su smislu zajedničko kulturno blago svih europskih naroda, i ne samo europskih, pogotovu nas Hrvata kojima je latinski stoljećima bio književni jezik, na kojem smo stvorili bogatu književnost i posljednji njime govorili, a s druge strane zato što je glasovni sastav riječi tih jezika veoma blizak našem pa nema toliko problema kad se njima poslužimo kao što ih ima kad preuzimamo anglizme. (Babić 1995: 78)

Argument o bliskosti glasovnog sustava latinskog hrvatskom, kao tobožnji razlog za veću prihvatljivost latinizama, potpuno je promašen. Istina je da u latinskom nema množva vokala kojih ima u engleskom, no zato, s druge strane, u latinskom ima množstvo suglasničkih skupina kojih u hrvatskom nije bilo do posuđivanja latinskih riječi. Primjerice, izvorne slavenske riječi u hrvatskom završavaju samo na *-st*, *-št*, *-zd* i *-žd* (*strast*, *plašt*, *grozd*, *dažd* 'kiša'), no danas sasvim normalno upotrebljavamo latinizme koje završavaju na druge suglasničke skupine, npr. *element*, *kontakt*, *infarkt*, *koncept*, *transport*. To Babiću, zanimljivo, ne smeta. S druge strane, argument da je engleski zbog svog fonološkog sustava nepogodan kao izvor posuđenica u hrvatski je nesuvisao jer ga demantira jezična praksa – mnoštvo engleskih riječi neprestano se posuđuje u hrvatski i nema realnih problema s njihovom fonološkom prilagodbom našem jeziku.¹⁰

¹⁰ Vrlo detaljno o tome vidi kod Filipović 1986.

I sljedeći primjer pokazuje kako se osobne purističke preferencije pokušavaju prikazati kao legitimna jezikoslovna pozicija:

Eto u čemu je bogatstvo jezično: da za svaki pojam, za svaku govornu potrebu jezik ima jednu, ali dobru riječ. Druga koja u potpunosti isto kaže samo opterećuje naše pamćenje. Zato su jezični balast riječi *dozvoliti, efikasan, elan, kreator, produkcija, pendžer, peškir, (šugaman), špažza* uz naše lijepe riječi *dopustiti, uspješan (djelotvoran), polet, stvaralac, proizvodnja, prozor, ručnik, smočnica*. (Babić 1990: 65)

Na stranu činjenica da u mnogim navedenim primjerima uopće nije riječ o potpunim sinonimima (npr. *modni kreator* ne može se zamijeniti ***modnim stvaralom*) i riječima istog jezičnog registra, u dotičnom odlomku autor izlaže zaista neobično shvaćanje jezičnog bogatstva kao izbacivanje i zabranjivanje riječi, pritom vrlo smjelo govoreći o tome što i koliko navodno „opterećuje naše pamćenje“, ovoga puta pod krinkom brige za sirote govornike hrvatskoga, „izmučene“ nepotrebnim riječima. Interesantna je i klasifikacija uobičajenih dijalektalizama ali i nedijalektalizama (*dozvoliti, efikasan, elan, kreator i produkcija* su uobičajene riječi i u standardnoj upotrebi) kao „balasta“, očito proizašla iz idolopoklonskog veličanja standardnog dijalekta – i to ne bilo kakvog standarda nego samo onog koji odgovara „visokim“ Babićevim kriterijima. Takvom se „kritikom“ šalje jasna poruka i korisnicima nestandardnih „balastnih“ oblika, kao i onih standardnih ali nepoćudnih, o tome gdje im je mjesto u društvenoj strukturi. Ako govornici u svome govoru redovito koriste nekoliko riječi sa sličnim značenjem, očito je da ljudsko pamćenje nije toliko slabo već uspješno zadržava sve što govornik kasnije svojom voljom i navikom koristi u vlastitoj jezičnoj produkciji.

Katkad preskriptivisti ipak priznaju da sinonimi i približni sinonimi, tudica i domaća riječ, mogu imati barem stilsku ulogu (a nerijetko se radi i o većim značenjskim razlikama) pa ih onda i „dopuštaju“, no ipak povlačeći sumnjivu granicu između stilski obilježene (i legitimne) i neobilježene (te stoga nelegitimne) upotrebe stranih riječi:

Kad je dakle tudica afektivno upotrijebljena, nikakva je sila iz jezika izgnati ne može. Ali ako nije, ili nam afektivna vrijednost nije potrebna, a uz stranu riječ imamo našu? Mislim da nije potrebno dokazivati kojoj treba dati prednost. (Babić 1990: 70)

Tko će i kako vagati kada je riječ upotrijebljena stilski neutralno, a kada obilježeno (zanemarimo li neprihvatljivost tvrdnje da se strane riječi smiju upotrebljavati samo afektivno)? Nečija poezija nekom drugom je banalija, a vrijedi i obrnuto – npr. Zagrepčanima se *vazda* može činiti uzvišenim i pjesničkim, a Dubrovčanima svakodnevnim ili čak intimnim. Još je bitnije pitanje tko će propisivati izvornim

govornicima smije li se ili ne smije neka riječ upotrijebiti u određenoj situaciji jer je stilsko sredstvo ili pak nije? Autor nastupa kao da praktički postoje samo dvije domene u kojima se jezik ostvaruje: razuzdani jezik književnih djela i ukočeni administrativni stil. I govornik standardnog dijalekta ima pravo na stilizaciju svojega govora i pisma u bilo kojoj situaciji, a sâm snosi odgovornost za svoje odabire. Posve je promašeno i nepotrebno pokušavati normirati ono što se normirati ne dá i što normirati ne treba, a time i stvarati nesigurnost kod prosječnog govornika, koji počinje konstantno brinuti o tome je li počinio kakvu „grubu jezičnu pogrešku“.

Nakon razmatranja navedenih motivacija i primjera, moramo se složiti s Thomasom kada zaključuje da su čak i navedeni racionalni kriteriji (veća razumljivost domaćih riječi i strukturalna kompatibilnost jezika primatelja i davatelja) zapravo pokušaj prikrivanja neracionalnih kriterija simboličke nacionalne kohezije, razdvajanja jedne nacije od druge i izgradnje simboličke neovisnosti kroz jezik (*ibid.* 51–52, 58–60). Osim toga, tu je riječ o očitim političkim idejama i preferencijama koje se ne može prikazivati kao znanstveno utemeljeni pristup jeziku.

Zaključimo: purizam je neznanstven, nelingvistički pristup jezičnoj građi te ga se stoga ne može promicati iz jezikoslovne pozicije bez upadanja u kontradikcije sa spoznajama današnje lingvistike. Prikazivati ga dakle općoj populaciji kao *lingvistički* pristup jeziku ignoriranje je znanstvenih argumenata pa smatramo da pojedinci koji u javnosti nastupaju kao jezični stručnjaci, filolozi, lingvisti, profesori i dr. ne mogu propagirati purizam kao znanstveni odgovor na pitanja koja im postavlja opća populacija. Drugim riječima, kada u javnosti netko iz stručne pozicije uravnilovkom zagovara domaći element kao svakako „pravilan“, „ispravan“, „bolji“ od stranog (koji se automatizmom proglašava „nepravilnim“, „krivim“, „lošijim“), to je jednako znanstven postupak kao kada bi neki biolog zagovarao npr. pse ili ruže kao „pravilnije“ i „bolje“ od mačaka i sunovrata. Još je gore i neodgovornije simboličko nasilje kada takav pojedinac iz struke inzistira da drugi govornici izmijene svoju jezičnu proizvodnju, a sve to tobožnjim argumentima lingvističkog Čarobnjaka iz Oza. Ako već tako nastupaju, takvi stručnjaci morali bi jasno reći da se radi o njihovom subjektivnom stavu i osobnom ukusu u jeziku, a ne o znanstveno utemeljenoj činjenici – upravo kao što i biolog može reći da više voli npr. pse i ruže, ali neće to maskirati u znanstveno utemeljen stav prihvaćen u njegovom znanstvenom i stručnom području ili, što bi bilo još poraznije, zahtijevati da drugi ljudi nabave pse i ruže, a riješe se mačaka i sunovrata.

S druge strane, prosječni govornici u svojim se jezičnim procjenama, preferencijama i izborima jezičnog materijala ne vode znanstvenim kriterijima (a ne postoji niti razlog zašto bi se vodili) i imaju pravo na subjektivnost, varijabilnost i slobodu izražavanja, kako u izboru sadržaja koji prenose, tako i u izboru kod(ov)

a u svojoj produkciji. Govornik sâm snosi posljedice svojih jezičnih izbora te ima pravo i na nepokolebljivi purizam i na potpuni *laissez-faire* s prebacivanjem kodova u svojem govoru i pismu, kao i na sve stupnjeve između tih dviju granica kontinuuma jezičnih odabira. Svaki govornik ima i pravo na informacije koje mu lingvisti mogu pružiti, ali to moraju biti znanstveno utemeljene spoznaje, ne osobni ukus i subjektivnost (u najboljem slučaju) ili pak predrasude, šovinizam i netrpeljivost maskirani kao ‚stav struke‘.

Prezir prema dijalektima i govornom jeziku

Iako nominalno prihvaćaju stav da su dijalekti bogatstvo, ono što možemo iščitati iz jezičnih savjetnika je upravo prezir prema njima, koji je još jači i otvoreniji u slučaju različitih vidova govornog jezika i suvremenih jezičnih promjena. Mnogi će filolozi, a za njima i brojni laici izgovoriti magičnu rečenicu „dijalekti su naše bogatstvo, ali sve u svoje vrijeme“, niti ne sluteci da se radi o potpunom paradoksu. Ideja koja se krije u toj krilatici odnosi se na javnu upotrebu nestandardnih oblika, što mnogi osuđuju kao ‚neprirodnost‘, ‚nepoštivanje materinjeg jezika‘ i slično. Naime, kakvo su to dijalekti bogatstvo ako za njih vrijedi *obavezna nevidljivost*? Kako se dijalekti mogu smatrati nečim vrijednim ako se istodobno ne smiju čuti u javnoj upotrebi i ako isti oni filolozi koji ih nominalno proglašavaju bogatstvom skaču kao opareni kada čuju (a pogotovo kad vide) čak i minimalno odstupanje od standardnojezične norme? Taj temeljni paradoks ne može se objasniti nikako drugačije nego esencijalističkom vjerom u ‚ispravne‘ oblike, koja se može usporediti s primjerice vjerom u ‚ispravnu‘ boju kose ili očiju. Dodatni je problem to što se varijetete bliske standardu (npr. govor nekih većih gradova ili štokavskih mjesta) ne prepoznaje kao legitimne varijetete nego ih se smatra ‚loše naučnim standardom‘, a što nije nikako znanstveno utemeljeno.

Iako se ne može očekivati od ne-lingvistâ i ne-filologâ da u potpunosti razumiju problematiku ‚pravilnosti‘ u jeziku, od filologâ, posebice od onih koji u javnosti nastupaju kao jezični autoriteti, očekujemo da u svojim analizama primjenjuju znanstveni pristup jezičnoj građi, a ne da u javnosti pospješuju utvrđivanje mitova i promašenih, esencijalističkih pogleda na jezične strukture.

U jezičnim ćemo savjetnicima naći i skandaloznu zabludu da u govornom jeziku pravila nema:

Hrvatsko novinarstvo upravo panično bježi od hrvatskoga standardnog jezika (jer se on mora – kako nepopularno! – učiti), a priklanja se razgovornom jeziku kao da je to *jedini* idiom koji postoji (a u kojem – kao u svemu neobaveznom – pravila nema pa svatko govori kako mu padne na pamet). (Opačić 2006: 155)

Takav je pristup u sukobu sa znanstvenim spoznajama s obzirom da je davno ustvrdena banalna činjenica da su svi jezici i jezične varijante, uključujući i kvartovske slengove i varijetete nižih društvenih slojeva, jednako vrijedni jer su sve to sustavi koji se sastoje od mnogobrojnih i kompleksnih pravila – ona postoje neovisno o tome je li ih netko primijetio, opisao, zapisao ili ‚odobrio‘, i bez njih nikakva komunikacija ne bi bila moguća. Dapače, važno je istaknuti da je upravo govorni jezik primaran u odnosu na standard i kanonske tekstove općenito jer se oni temelje na govornom jeziku, a ne obratno. Svi prvo progovorimo govornim jezikom, a nadogradnja koja kasnije dolazi kroz obrazovanje zapravo je većinom vrlo marginalna i neznatna u odnosu na kompleksnost onog što se od jezika nauči u prvih nekoliko godina života i to je ono što je nenadoknadivo – što vidimo i po poteškoćama koje imamo kad počnemo učiti strani jezik nakon određenog razdoblja djetinjstva. Ovdje treba spomenuti i brojne jezike koji imaju samo govorni oblik, bez pisma i bez kodificirane norme, i koji, naravno, savršeno funkcioniraju bez preskripcije i preskriptivizma. Naravno, lingvisti i takve jezike mogu opisivati i proizvesti deskriptivne gramatike, u kojima će biti opisan čitav niz često vrlo kompleksnih pravila na svim jezičnim razinama.

Jedna od glavnih funkcija omalovažavanja nestandardnih varijeteta putem napadanja varijantnih oblika očito je pokušaj stvaranja simboličkih markera koji će neke govornike istaknuti kao bolje i obrazovanije, kao pripadnike elite, a druge kao neuke i „divlje“:

Premda je, dakle, oblik *bulabupke* pravilniji, dogodit će se ono što se često događa: dođu divlji (koji ne znaju) pa istjeraju pitome (koji znaju). (Opačić 2009: 76)

Platforma društvenog prestiža i malograđanske finoće jasna je i iz sljedećeg citata:

(...) većinu naših (hrvatskih) suvremenika slabo zanima klasična glazba[a], a u njezino nepoznavanje osobno sam se uvjerila kad je dio koncertno neodgojene zagrebačke publike počeo pljeskati upravo u spomenutoj simfoniji [*Patetičnoj*, op. autori] najprije nakon prvoga stavka, a potom prije završnoga, misleći da je pretposljednji stavak ujedno i posljednji. Kako se čini, uskoro bi takvi i u našim koncertnim dvoranama mogli postati većina. A ja mogu dosadašnja pravila ponašanja na koncertima klasične glazbe objesiti mačku o rep. Valjda kao i jezične savjete. (Opačić 2009: 154–155)

Odabir određenih jezičnih formi na ovaj se način asocira uz *nejezična ponašanja*, odnosno *neke društvene norme* i poznavanje visoke kulture. No upravo potreba da se poseže za različitim izvanjezičnim, snobovskim opravdanjima pokazuje slabost i proizvoljnost samog preskriptivizma.

Kriterij doslovnosti, jednoznačnosti i „logičnosti“

Zabrinjavajuće nerazumijevanje jezičnih fenomena vidi se u prigovaranju metaforičkoj i metonimijskoj upotrebi jezika, odnosno u inzistiranju na doslovnim značenjima određenih riječi i konstrukcija. Nives Opačić se tako protivi temeljnom procesu kategorizacije uočavanjem sličnosti među pojavama, npr. preslikavanjem prostorne u vremensku domenu (vidi npr. Radden 2004):

Prijedlog *iza* ima mjesno značenje i ne valja ga upotrebljavati u vremenskom značenju. Kao prostorni prijedlog *iza* znači biti sa stražnje strane čega, na drugoj strani: *iza* kuće imamo vrt. To što se u razgovornom jeziku čuje i upotreba ovoga prijedloga u vremenskom značenju ne znači da bi takvu praksu trebalo u standardnom hrvatskom jeziku i ozakoniti. Čuje se: *iza nastave, iza rata* i sl.; no u takvim slučajevima valja reći: *poslije nastave, poslije/nakon rata* itd. (Opačić 2009: 83)¹¹

Znamo da metafora nije samo stilsko sredstvo koje nalazimo u književnosti – pjesničke figure tek su jedan od ostvarajâ metaforičnosti kojom je prožet jezik u mnogim svojim segmentima (leksik, frazeologija, gramatika) u sinkroniji i dijakroniji. Metafora se beziznimno javlja u svim jezičnim stilovima, i to kao odraz općeg metaforičkog sustava karakterističnog za ljudski um i mišljenje, a to se ne može i ne mora ‚ozakoniti‘ u standardu, to jednostavno *jest*. Kreiranje značenja na temelju sličnosti između različitih pojava nije, dakle, neka marginalna pojava u jeziku niti je isključivo jezični fenomen, već je prije svega univerzalni kognitivni fenomen, način konceptualizacije i kategorizacije stvarnosti (Lakoff & Johnson 1980, Lakoff 1993). No vratimo se samom primjeru prijedloga *iza*. Pogledamo li malo dublje, prijedlog *iza* etimološki se može analizirati kao spoj *iz+za*, a osnovno značenje prijedloga *iza* izvodi se iz značenja prijedloga *za* (*usp.* i *ispred* prema *pred* ili *iznad* prema *nad*). Prijedlog *za* u hrvatskom također ima i prostorno (*za kućom*) i vremensko značenje (*za rata*). Dakle, ako je vremensko značenje u prijedlogu *iza* ‚loše‘, to bi za sobom trebalo onda povući i to da je i vremensko značenje prijedloga *za* također ‚nepravilno‘ (jer se osnovno značenje prijedloga *iza* izvodi iz onoga prijedloga *za*), kao što bi ‚neispravna‘ trebala biti i sama riječ *zatim*, koja se upotrebljava isključivo u vremenskom značenju. Tu pak treba primijetiti da i prostorno i vremensko značenje, među ostalima, kod prijedloga *za* nalazimo ne samo u hrvatskom, nego i u svim slavenskim jezicima (npr. ruskom, češkom, poljskom), pa čak i u baltijskima (litavskom i latvijskom).¹² To će pak reći da je vremensko značenje prijedloga *za* ne samo praslavensko nego i prabaltoslavensko.

11 Usporedi za istu preskriptivističku intervenciju npr. i Coca-Cola 2011: 113 te Alerić i Gazdić-Alerić 2013: 267.

12 Usp. npr. Derksen 2008 za etimologiju i značenje prijedloga *za* u baltoslavenskom.

Dakle, tvrdeći da je vremensko značenje prijedloga *iza* ‚nepravilno‘ (a time onda implicitno i prijedloga *za*), Opačić zapravo, moglo bi se reći, poprilično preuzetno tvrdi da Balto-Slaveni nepravilno govore već jedno 2-3 tisuće godina.

Prijedlozi su i inače bolno mjesto naših preskriptivista, koji se redovito sramote tražeći da prijedlozi nužno zadrže samo svoje polazišno mjesno značenje iako je, kako rekosmo, metaforičko povezivanje odnosâ u prostoru i vremenu tipološki i semantički uobičajeno u praktički svim jezicima. Usporedi tako potpuno nerazumne zahtjeve savjetnika Coca-Cole:

Prijedlog *pod* ne treba upotrebljavati za izricanje vremenske povezanosti ili kakve popratne okolnosti:

pod nastavom > za vrijeme nastave / tijekom nastave

pod uvjetom > uz uvjet

pod prijetnjom > uz prijetnju (Coca-Cola 2011: 117)

Pred je mjesni prijedlog i ne treba ga upotrebljavati u vremenskome značenju:

pred godinu dana > prije godinu dana

pred odlazak na studij > prije odlaska na studij.

Primjer dobre uporabe, tj. uporabe u mjesnome značenju:

Stani pred prodavaonicu. (Coca-Cola 2011: 118)

Proljeće je ispred ljeta. > Proljeće je prije ljeta.

Prijedlog *ispred* pravilno je upotrebljavati samo u mjesnome značenju, npr.:

Ispred naše kuće rastu čempresi. (Coca-Cola 2011: 112)¹³

Naravno, osim činjenice da je pojava ispreplitanja prostornih i vremenskih značenja jezična univerzalija i toga da nema razloga progoniti iz jezika nešto što se u njemu potpuno uobičajeno upotrebljava kao *pod nastavom* ili *pred odlazak na studij* (što, da stvar bude još gora, nema isto značenje kao *prije odlaska na studij* jer *pred* tu izražava nešto što se događa ‚neposredno prije‘, dok kod *prije* nema te konotacije), moglo bi se tu isticati i to da npr. *pod* ima vremensko značenje već u staroslavenskom, kao i u drugim slavenskim jezicima, da se u Akademijinu rječniku kao neka od značenja prijedlogâ *pod* i *pred* potpuno normalno navode i ona vremenska, s primjerima i iz stare književnosti i tekstova itd.¹⁴

13 Preskriptivisti se također često mršte i na upotrebu prijedloga *ispred* u značenju ‚u ime‘ – usp. npr. Alerić i Gazdić-Alerić 2013: 273.

14 Usp. ARJ *pod noć* (Marin Držić), *pod večer svojih lita* (Junije Palmotić), *pod večer* (Antun Kanižlić), *pod starost* (15. st.), *pod svetom misom* (Matija Antun Relković), *prid večer* (della Bellin rječnik), *prid dan smrti svoje* (Antun Kanižlić) itd.

U poznatoj mehanicističkoj maniri Alerić i Gazdić-Alerić (2013: 98–99) navode nasumičnu listu glagola i njihovih jedinih ‚dopuštenih‘ značenja. Naime, smatraju da je odstupanjem od tih značenja moguće „prenijeti drugačiji sadržaj od onog koji smo htjeli“, a to odobravaju samo „u pjesničkom jeziku“. Među navedenim glagolima tu su *upaliti* (‚učiniti da što počne gorjeti, zapaliti‘), *uključiti* (‚staviti u upotrebu, učiniti da radi‘), *ugasiti* (‚učiniti da vatra ili plamen prestane gorjeti‘), *isključiti* (‚prekinuti upotrebu, učiniti da ne radi‘), *obuci* (‚odjenuti se, staviti odjeću‘), *obuti* (‚navući na noge, nazuti‘), *smanjiti* (‚učiniti nekoga/ nešto manjim‘) i *utišati, stišati* (‚smanjiti buku‘). Nakon što su popisali „legitimna“ značenja, autori kreću u čistku svakodnevnih (a njima nepoćudnih), često metaforičkih, izraza. Iako se na drugim mjestima u svojem savjetniku bune protiv redundancije, ne valja im *Smanji televizor!* nego samo potpuno usiljeno i nepotrebno opisivanje navedene radnje, *Stišaj zvuk na televizoru!*, da se koji jadni govornik hrvatskoga ne bi slučajno zabunio i krenuo tražiti način kako fizički učiniti televizor manjim. Računalo ili televizor se nikako ne smije *upaliti* jer nije zgodno da se u kući igramo otvorenom vatrom, treba ga, dakle, *uključiti* (iako to mi ostali, običan neuki puk, obično upotrebljavamo u značenju ‚uključiti u struju‘, unatoč tome što tu nema nikakvog ključa). Ne smije ih se niti *ugasiti* jer ćemo, pretpostavljamo, smočiti pod – te uređaje treba samo *isključiti* (iako, opet, ‚neukima‘ – dakle, praktički svim govornicima – to znači ‚isključiti iz struje‘). Zanima nas kako dotični autori postupaju s automobilom – *pale* li auto ili ga pak jedini *uključuju* jer *upaliti auto* znači ‚učiniti da automobil počne gorjeti‘? Ne odgovara im niti *Obuci cipele!* nego isključivo *Obuj cipele!*, vjerojatno jer su im poznati mnogi nesretni slučajevi u kojima su dobronamjerni primatelji prve poruke cipele stavljali na uši, ruke i ramena, pokušavajući udovoljiti neobičnom zahtjevu.¹⁵

Nesuvislo i proizvoljno jezično cjepidlačenje, u kombinaciji s nerazumnim protivljenjem metonimijama i konzervativizmom (‚sve što se nije govorilo dok sam ja bila mlada je neprihvatljivo“), ponekad dovodi do potpuno nevjerojatnih konačnih zaključaka:

Ne znam što nedostaje glagolima *pisati, stvoriti, napraviti* i sl. kad se danas sve češće čuje i vidi: aranžman za tu i tu pjesmu *potpisuje* X.Y., režiju *potpisuje*, scenografiju *potpisuje*, knjigu *potpisuje* X.Y. Zna se što znači glagol *potpisati/potpisivati*: staviti/stavljati svoj potpis na nešto, primiti obveze potvrđene tim potpisom. Pretpostavljam da su autori aranžmana, režije, scenografije, knjige zapravo *napisali* (stvorili) svoja djela, a ne samo (gotova) *potpisali*. Naravno, književnici mogu i *potpisivati* primjerke svojega djela u knjižari ili prostorijski gdje se njihova knjiga

15 Kod *obuci* umjesto *obuti* nije riječ o metafori, kao u prethodnim primjerima, nego o preplitanju značenja dvaju glagola.

predstavlja publici, no oni tada potpisuju već *gotovu knjigu*. Ovakav put vodi u leksički redukcionizam, tj. opće siromaštvo, a dalekosežnije znači put u gubitak vlastita jezika, što se neće dogoditi zbog pritiska „izvana“, nego ćemo za to biti krivi isključivo mi sami. (Opačić 2005: 556)

Ovdje se, dakle, polazi od prigovora uobičajenim metonimijskim procesima pomoću kojih nastaju izrazi tipa *potpisati pjesmu* u smislu *biti autor pjesme/napisati pjesmu* i sl. Takav izraz može nekome smetati na stilskoj razini, primjerice ako se počne često upotrebljavati u određenim kontekstima, no to ne znači da takvo proizvoljno mišljenje treba nametati drugima, pogotovo ne osuđujući na taj način same kognitivne procese koji su temelj ovakvih proširenja značenja. Dakle, nema ništa sporno u metonimijskim izrazima poput *režiju potpisuje*. Metonimičnost je jedna od osnovnih karakteristika svakog jezika i neprestano se u njemu odražava. Za razliku od metafore, koja se temelji na uspoređivanju, metonimija se temelji na usmjeravanju pažnje na neki istaknuti aspekt iskustva, gdje jedan koncept zamjenjuje drugi unutar iste domene, što znači da je s njim u bliskoj vezi. Kao i metafora, metonimija je također rezultat temeljnih kognitivnih sposobnosti, prisutna je u svakodnevnom jeziku, u svim tipovima diskursa, i može se koristiti na kreativan način (vidi Lakoff & Johnson 1980, Lakoff 1987, Langacker 1993). To, naravno, nema apsolutno nikakve veze s „leksičkim redukcionizmom“, a sasvim sigurno neće dovesti do „gubitka vlastita jezika“. Jezici nestaju zbog nestanka govornikâ koji su njime govorili ili nestanka potrebe/okolnosti kod govornikâ da nastave govoriti svojim jezikom, a ne zbog metonimije. Upravo suprotno, nestanak metonimičnosti i metaforičnosti, kada bi se to teoretski moglo postići, bili bi puno problematičniji za jezik i komunikaciju jer bi ju sveo na vrlo ograničene i rudimentarne iskaze. Kako je još davno uočio Edward Sapir (1921/2013: 68):

Bilo bi nemoguće da neki jezik izrazi svaku konkretnu zamisao neovisnom riječju ili korijenskim elementom. Konkretnost je iskustva beskonačna, resursi su i najbogatijega jezika strogo ograničeni. Jezik mora prisilno svrstati bezbrojne pojmove u rubrike nekih temeljnih pojmova upotrebljavajući druge konkretne zamisli kao funkcionalne posredovatelje.

Kao i kod potpuno neshvatljivog protivljenja metaforici i metonimici, jezična pedanterija dolazi do izražaja i kod kvazilogičkih razmatranja o jeziku kada se kritiziraju nasumce izabrane jezične pojave na osnovi nesuvislih i često potpuno smiješnih stavova o ‚logičnosti‘ u jeziku. U potrazi za ‚krivim‘ strukturama i značenjima, preskriptivisti se često oslanjaju na vlastiti intuitivni doživljaj o tome što bi trebalo biti ‚logično‘, a što bi kao nelogično trebalo ‚ispraviti‘.¹⁶ No znamo da

16 Za primjer iz anglofonog preskriptivizma usp. npr. Cheshire 1998.

nečiji intuitivni doživljaj nije isto što i znanstvena metoda. Ako zamislimo da ne znamo ništa o fizici i gravitaciji, onda nam se može činiti logičnim da je Zemlja ravna ploča jer, kad bi bila okrugla, ljudi s nama suprotne strane zemljine polutke odletjeli bi u svemir. Slično je i s jezikom – ako ne poznajemo znanstvene metode opisa jezika i znanstvene spoznaje o tome kako funkcionira jezični sustav, onda nam svakakve ideje mogu pasti na pamet. Ovdje se kao izrazito čest problem javlja nerazumijevanje principa kompozicionalnosti značenja na rečeničnoj razini, pri čemu preskriptivist očekuje da se neka višestruka konstrukcija sastoji od običnog zbroja doslovnih i osnovnih značenja riječi. Jedan primjer takvog kvazilogičkog zaključivanja vidimo u sljedećem prigovoru:

Tako slušamo da je takav proračun *daleko bliži* našim mogućnostima i sl. No riječi *daleko* i *bliže* smisljeno se sukobljuju. Stoga je bolje reći da je takav proračun *mnogo bliži* našim mogućnostima. (Opačić 2009: 124)

Ispada tako da se može reći *daleko bolje* ili *daleko gore*, ali ne može *daleko bliže* jer su tu tobože potiru izvorno značenje riječi *daleko* i značenje riječi *bliže*. Kada bi riječ *daleko* imala samo svoje osnovno, prostorno značenje, onda bi sintagma *daleko bolje* značila da je „nešto bolje u daljini“, a takva se interpretacija jednostavno ne javlja u ovakvim slučajevima jer je *daleko* u svakom od prethodno navedenih primjera upotrijebljen u prenesenom značenju, kao intenzifikator. Slično tome, postoje i na prvi pogled „nelogični“ izrazi kao *strašno dobro*, kao što se i pridjev *određen* može zapravo značiti „neodređen, neki“ (*imali smo određenih problema*). Takva su kompleksna značenja svakom izvornom govorniku jasna i nitko nema problema s njihovom interpretacijom. Ne bi ih imali ni preskriptivisti kad svoje „bavljenje jezikom“ ne bi svodili na besmislene pseudologičke doskočice.

Isto tako u jezičnim savjetima možemo saznati da se otpad može samo odlagati, ne i zbrinjavati, uz sljedeći „uvid“:

Zar i otpadu tepamo kao kućnom ljubimcu? (Opačić 2009: 142)

Zbrinjavaju se, dakle, samo živa bića? Ovdje opet možemo vidjeti kako preskriptivisti ne žele prihvatiti činjenicu da jedna riječ obično nema samo jedno značenje i opet smo potaknuti zapitati se kako bi to točno ovakav preskriptivistički način razmišljanja poboljšao komunikaciju? Očito nikako, jer bi je učinio krutom, nefleksibilnom, neekspresivnom i jednostavno neodrživom.

Sličan slučaj kvazilogičkih analiza je traženje „dosljednosti“ u jeziku pa se tvrdi da, analogno prijedložnom izrazu *daleko od Zagreba*, ni *nedaleko* ne može biti bez od kao u „nepravilnom“ *nedaleko Zagreba*:

Zašto onda za isti odnos, samo zanijekan, ne vrijede ista pravila? Naravno da vrijede, samo to još nije svima ušlo u glavu. (Opačić 2009: 131)

Zanimljivo je da se ipak ne prosvjeduje protiv toga što se kaže *daleko od Zagreba* ali *blizu Zagreba* (a ne ***blizu od Zagreba*). Gdje nestade logika i dosljednost? Takva dosljednost jeziku nije potrebna, pa je zato i nema. Jezik nije jednoobrazni monolitni sustav, savršeno simetričan, i ne treba ga tjerati da takav postane jer, osim što to ne bi bilo moguće, od toga ne bi bilo niti ikakve koristi. Najtragičnije je od svega što si preskriptivisti daju za pravo da nasumično odabiru primjere, uoče obrazac i potom tvrde kako je riječ o beziznimnom „pravilu“. Kakvog ima smisla uopće uzimati ikoji obrazac u jeziku kao relevantan, ako neki drugi, jednako tako potvrđen jezični obrazac, nije relevantan? Nelogičan je jedino preskriptivistički postupak a ne jezične strukture.

Rigidno se držeći krute, nejezične logike, Vratović (2007: 13–14) navodi kako pridjevi *esencijalan*, *bitan* i *monumentalan* „ne smiju imati komparacije“, navodno zato što

ako je neka misao ili pitanje u nekom djelu *esencijalna*, ne može druga misao biti esencijalnija od te prve. (Usput podsjećam na prijevod te latinske riječi – *bitan*, lijepu, punu, visoka značenja hrvatsku riječ, uz koju previše često, kao pošast, niču komparativi i superlativi *bitniji* i *najbitniji*.) Ako je neka građevina *monumentalna*, ne može druga slična zgrada biti – monumentalnija.

Vratović potpuno ignorira činjenicu da jezični elementi s vremenom mogu gubiti na značenjskom intenzitetu i da se ono što se jučer nije moglo stupnjevat i danas možda i može. Riječ *bitan* ne znači u hrvatskom ništa drugo doli *važan*. I kao i riječ *važan*, i ona se može komparirati i redovno se komparira unatoč povremenom zanovijetanju dežurnih „logičara“. Zašto pak neka zgrada ne bi bila *monumentalna*, a druga *monumentalnija*, to je doista teško razumjeti. Kako je to točno drugačije od toga što je jedna zgrada *lijepa* a druga još *ljepša*? Zašto bismo se svim silama borili protiv stupnjevanja bilo kojeg svojstva i čemu bi to točno služilo, nije jasno.

Loše lingvističke analize javljaju se i kod protivljenja redundanciji u jeziku, kada se prigovara izrazima poput *obadva* jer se „dva“ već podrazumijeva u *oba*. Sve to unatoč tome što je redundancija, u raznim oblicima, također jedno od osnovnih obilježja jezičnih struktura – npr. već je i samo slaganje zamjenicâ, pridjevâ i imenicâ u rodu/broju/padežu (kao u *to lijepo selo*) redundantno (u mnogim jezicima toga nema). Izrazi poput *oko dvadesetak* također izazivaju iritaciju:

Već *dvadesetak* znači: *oko dvadeset, otprilike dvadeset, približno dvadeset*; pa ne treba dvaput izricati ono što je već rečeno. (Opačić 2009: 34)

Navedeni izraz doista jest redundantan jer bi se moglo reći i samo *dvadesetak* ili *oko dvadeset*, no to ne znači da se dvostruko izricanje istoga može proglasiti *a priori* 'nepravilnim'. Kada bismo tako razmišljali, onda bi, kako je već rečeno, također bilo pogrešno slagati imenicu i pridjev u ženskom rodu jer ako kažemo *dobra profesora*, mi dvaput ponavljamo informaciju o ženskom rodu. Dakle, mogli bismo početi neredundantno govoriti i ***dobar profesora*, kao i *Ja volim blitvu* umjesto ***Ja voljeti blitvu* (bez glagolskog i padežnog nastavka). Stoga je jedini zaključak da je, znanstveno gledano, jednako ispravno i *dvadesetak* i *oko dvadeset* i *oko dvadesetak*.

Još jedna potpuno normalna i svrhovita pojava u jeziku preskriptivistima nije mila, a to je višeznačnost. Babić tako korigira značenje veznika *pošto*:

Na pitanje je li *pošto* uzročni ili vremenski veznik, odgovorio sam da je s obzirom na hrvatsku jezičnu praksu i jedno i drugo, ali da u normativnome smislu treba biti samo vremenski. (Babić 1995: 179)

Iako je autor svjestan logične povezanosti vremenskog i uzročnog značenja – „jer ono što prethodi jednoj radnji, često može biti i njezin uzrok“ (1995: 180) – svoje protivljenje argumentira na sljedeći način:

Međutim, kako je dvoznačnost protivna naravi književnog jezika, norma ne smije dopustiti takvo pravilo za koje se unaprijed zna da može proizvoditi i dvoznačne rečenice. Tada se ne bi znalo što je autor zapravo želio reći. (Babić 1995: 180)

Dovoljno je pogledati bilo koji iscrpniji rječnik bilo kojeg jezika i vidjeti koliko riječi ima samo jednu definiciju značenja. Malo je takovih riječi. Ljudski jezik je satakan od višeznačnosti (polisemije), a upravo bi jednoznačnost bila protivna naravi bilo kojeg, standardiziranog ili nestandardiziranog, idioma. Kada u jeziku ne bi bilo polisemije, jezik bi se morao sastojati od daleko većeg broja jedinica. Polisemija je rezultat osnovnih kognitivnih procesa kao što su metonimija i metafora, mehanizama spoznaje koji omogućuju povezivanje sličnih koncepata i vode do proširenja i promjene značenja. No čak i kad bismo htjeli jezik bez polisemije, on jednostavno ne može postojati¹⁷ pa nema nikakvog smisla korigirati višeznačnost

17 Prema riječima utemeljitelja moderne znanosti o jeziku: „Onaj tko stvara jedan takav [umjetan jezik, op. autori] drži ga čvrsto u ruci sve dok taj jezik ne uđe u optjecaj; ali onog časa kad počne ispunjavati svoj zadatak i postane nešto što pripada svima, nadzor izmiče iz ruku. (...) prenositi će se prema zakonima koji nemaju ništa zajedničko sa zakonima promišljenog stvaranja i – više neće moći natrag. Čovjek koji bi umislio sastaviti nepromjenjiv jezik, koji bi idući naraštaji morali primiti takav kakav jest, nalikovao bi na kokoš koja je snijela pačje jaje: jezik što ga je stvorio bio bi, htio on to ili ne htio, ponesen strujom koja nosi sve jezike.“ (de Saussure 1916/2000: 134).

u nasumično odabranim riječima. Iako se višeznačnost često napada kao moguć izvor nesporazuma, ona je sveprisutna i bezopasna pojava jer je *svaki govornik sposoban da je prepozna i pravilno interpretira*. Kada nekoga u uredu zamolimo *Daj mi jedan list*, nitko neće pomisliti da ga pitamo za list sa stabla, ribu ili dio noge. Višeznačnost postoji i u gramatici, npr. na sintaktičkoj razini: svi će lako prepoznati mogućnost različitih interpretacija rečenica poput *Kupio sam crvene lopte i šalice* (jesu li crvene samo lopte ili su crvene i lopte i šalice?). Kako se nitko nije sjetio zabraniti mogućnost različitog hijerarhijskog poretka konstituenata? Ukratko, višeznačnost je rijetko uzrokom buke u kanalu jer se komunikacija obično ne odvija u kontekstualnom vakuumu.

Primjeri kojima smo ilustrirali bolne točke preskriptivizma pokazuju kako ne-realnu težnju hipernormiranosti (kojoj se realan standard u upotrebi ne podvrgava) treba izbjegavati jer je nepotrebna, neargumentirana i otežava funkcioniranje samog standarda. Budući da pokušava popraviti ono što popravka ne treba, pseudoanalitički postupak stoji na vrlo ključnim nogama izrazito loših raščlambi koje su nužne jedino zato da se preskriptivizmu osigura *raison d'être*.

Zaključak

Analizom tekstova jezičnih savjetnika, iz kojih smo ovdje spomenuli samo nekoliko tipičnih i ilustrativnih primjera, možemo iščitati brojne bolne točke preskriptivizma: nerazumijevanje koncepta jezičnog pravila, zanemarivanje arbitarnosti jezičnog znaka, neznanje o temeljnim kognitivnim procesima izraženim (i) kroz jezične strukture, krive analize složenih jezičnih struktura, nametanje subjektivnih stavova i iskazivanje prezira prema govornicima nestandardnih jezičnih varijeteta, neprihvatanje bezopasnih jezičnih promjena i propagiranje različitih diskriminatornih i nazadnih stavova kroz jezičnu prizmu. Evidentno je da preskriptivističke intervencije ni na koji način ne poboljšavaju komunikaciju, a s druge strane u cijeloj jezičnoj zajednici stvaraju i perpetuiraju vječnu jezičnu nesigurnost te opterećuju govornike izmišljenim jezičnim problemima. Nijedan profesionalni lingvist ne bi trebao samo hladno promatrati takvo promicanje i reprodukciju ideologije standardnog jezika, koja je u izravnom sukobu sa svim spoznajama suvremene lingvistike.

Izvori

- Alerić, M. & Gazdić-Alerić, T. (2013). *Hrvatski u upotrebi*. Zagreb: Profil.
 Babić, S. (1990). *Hrvatska jezikoslovna čitanka*. Zagreb: Globus.
 Babić, S. (1995). *Hrvatski jučer i danas*. Zagreb: Školske novine.

- Brozović, D. (2005). *Prvo lice jednine*. Zagreb: Matica hrvatska.
- Coca-Cola (2011). = *Jezični priručnik Coca-Cola HBC Hrvatska – Hrvatski jezik u poslovnoj komunikaciji*, priredili Lana Hudeček i Maja Marković u suradnji s Igorom Čutukom, Zagreb: Coca-Cola HBC Hrvatska.
- Opačić, N. (2005). „Pomicanje semantičkog polja“. U: Granić, J. (ur.) *Semantika prirodnog jezika i metajezik semantike*. Zagreb–Split: Hrvatsko društvo za primijenjenu lingvistiku. 551–560.
- Opačić, N. (2006). *Hrvatski u zgradama: globalizacijske jezične stranputice*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada.
- Opačić, Nives (2009). *Reci mi to kratko i jasno: hrvatski za normalne ljude*. Zagreb: Novi Liber.
- Vratović, V. (2007). *Latinski u hrvatskom kontekstu*. Zagreb: Biakova.
- Literatura**
- Aitchison, J. (2013). *Language Change: Progress or Decay?* 5. izdanje. Cambridge: Cambridge University Press.
- ARJ = *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, sv. 1–97 [dijelovi I–XXIII], JAZU, Zagreb 1881–1976.
- Bauer, L. & Trudgill, P. (ur.) (1998). *Language Myths*. London – New York: Penguin Books.
- Cheshire, J. (1998). „Double Negatives are Illogical“. U: Bauer, L. & Trudgill, P. (ur.) *Language Myths*. London: Penguin Books. 113–122.
- Cook, G. (2003). *Applied Linguistics*. Oxford: Oxford University Press.
- Crystal, D. (2004). *The Story of English*. London – New York: Penguin Books.
- Derksen, R. (2008). *Etymological Dictionary of the Slavic Inherited Lexicon*. Leiden – Boston: Brill.
- Edwards, J. (2012). „Foreword: Language, Prescriptivism, Nationalism – and Identity“. U: Percy, C. & Davidson, M. C. (ur.) *The Languages of Nation. Attitudes and Norms*. Bristol – Buffalo – Toronto: Multilingual Matters. 11–38.
- Filipović, R. (1986). *Teorija jezika u kontaktu*. Zagreb: Školska knjiga.
- Fromkin, V., Rodman, R. & Hyams, N. (2003). *An Introduction to Language*. 7. izdanje. Boston: Thomson/Wadsworth.
- Humboldt, W. von (1836/2010). *O raznolikosti gradbe ljudskih jezika i o njezinu utjecaju na duhovni razvoj čovječanstva*. (preveo Ante Stamać) Zagreb: Alfa.
- Kapović, M. (2007). Hrvatski standard – evolucija ili revolucija? Problem hrvatskoga prapovisa i pravogovora. *Jezikoslovlje*. 8/1. 61–76.
- Kapović, M. (2011). *Čiji je jezik?* Zagreb: Algoritam.
- Kapović, M. (2013). „Jezik i konzervativizam“. U: Kolanović, M. (ur.) *Komparativni postsocijalizam: slavenska iskustva*. Zagreb: Zagrebačka slavistička škola. 391–400.

- Lakoff, G. (1993). „The Contemporary Theory of Metaphor“. U: Ortony, A. (ur.) *Metaphor and Thought*. 2. izdanje. Cambridge: Cambridge University Press. 202–251.
- Lakoff, G. & Johnson, M. (1980). *Metaphors We Live By*. Chicago: University of Chicago Press.
- Langacker, R. (1993). Reference-Point Constructions. *Cognitive Linguistics*. 4/1. 1–38.
- Lippi-Green, R. (2012). *English with an Accent. Language, Ideology, and Discrimination in the United States*. 2. izdanje. London – New York: Routledge.
- Lyons, J. (1995). *Language and Linguistics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Migliorini, B. (2004). *Storia della lingua italiana*. 11. izdanje. Milano: Tascabili Bompiani.
- Milroy, J. (2001). Language Ideologies and the Consequences of Standardization. *Journal of Sociolinguistics*. 5/4. 530–555.
- Milroy, J. (2007). „The Ideology of the Standard Language.“ U: Llamas, C., Mullany, L. & Stockwell, P. (ur.) *The Routledge Companion to Sociolinguistics*. London – New York: Routledge. 133–139.
- Milroy, J. & Milroy, L. (2012). *Authority in Language. Investigating Standard English*. 4. izdanje. London–New York: Routledge.
- Radden, G. (2004). „The Metaphor TIME IS SPACE Across Languages“. U: Baumarten, N., Böttger, C., Motz, M. & Probst, J. (ur.) *Übersetzen, Interkulturelle Kommunikation, Spracherwerb und Sprachvermittlung – das Leben mit mehreren Sprachen: Festschrift für Juliane House zum 60. Geburtstag*. Bochum: AKS-Verlag. 225–238.
- Sapir, E. (1921/2013). *Jezič. Uvod u istraživanje govora*. Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje.
- Saussure, F. de (1916/2000). *Tečaj opće lingvistike*. Zagreb: ArTresor naklada – Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje.
- Schilling-Estes, N. (2006). „Dialect Variation“. U: Fasold, R. & Connor-Linton, J. (ur.) *An Introduction to Language and Linguistics*. Cambridge: Cambridge University Press. 311–341.
- Spolsky, B. (1998). *Sociolinguistics*. Oxford: Oxford University Press.
- Swan, M. (2005). *Grammar*. Oxford: Oxford University Press.
- Thomas, G. (1991). *Linguistic Purism*. London – New York: Longman.
- Trask, R. L. (1999). *Language: The Basics*. 2. izdanje. London – New York: Routledge.
- Trudgill, P. (1999). „Standard English: What it isn't“. U: Bex, T. & R. J. Watts (ur.) *Standard English: The Widening Debate*. London, New York: Routledge.